

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 46, Yıl/Year: 2022 (Aralık/December)

**Teşbih Beyân İlminin Neresindedir: Klasik Yaklaşım Üzerine
Bir İnceleme**

*Where Does Tashbeeh Fit into Bayaan Science: A Review
of the Classical Approach*

Nazife Nihal İnce

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim
Dalı - Assoc. Prof., Akdeniz University, Faculty of Theology, Department of Arabic
Language and Rhetoric.

nihalince@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1766-5618>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25/08/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 07/12/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2022

Atfı/Citation: İnce, Nazife Nihal. "Teşbih Beyân İlminin Neresindedir: Klasik Yaklaşım Üzerine Bir İnceleme". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 505-525. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1167028>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Bu çalışma, teşbihin beyân ilmi içerisindeki yerini klasik belagat çalışmaları üzerinden araştırmayı amaçlamaktadır. Klasik kabulde beyân ilminin; teşbih, mecaz ve kinaye olmak üzere üç temel konusu bulunmakta ve söz sanatları bu konuların altında ele alınmaktadır. Beyân ilmi içerisinde mütalaa edilen söz sanatları, ekseriyetle, anlamına çıkarım yoluyla ulaşılan ifade biçimleridir. Şu var ki teşbihte anlama ulaşmak için çıkarıma gerek duyulmaz. Öte yandan teşbihin beyân ilmi içerisindeki konumuna ilişkin mevcut kabulü nakzeden ifadeler bulunmaktadır. Çalışmamız, belagat literatüründe tartışılan hakikat-mecaz ayrımının beyân ilminin konularını belirleyen bir kıstas olduğunu savunmakta ve bu savı gerekçelendirmek üzere üç hususu dikkate almaktadır. Bunlar: klasik çalışmaların belagati alt dallara ayırmada esas aldığı belirleyici özellikler, teşbihi tanımlamada kullandığı parametreler ve son olarak hakikat-mecaz ayrımında kullandığı parametrelerdir. Araştırmamızın başlıca sonucu: klasik yaklaşımın teşbihi, söze kattığı güzellik ve ikna edicilik açısından özel bir ifade türü kabul ettiği ancak beyân ilminde yer alan diğer söz sanatları gibi çıkarıma dayalı anlatım biçimlerinden kabul etmediğidir. Klasik belagat literatürü teşbihin, istiarenin altyapısını oluşturan bir konu olduğunu açıkça ifade ederken aynı açıklığı teşbihin doğrudan anlatım olduğunu ifade etme konusunda göstermemiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagati, Beyân ilmi, Çıkarıma dayalı anlatım, Mecaz, Teşbih.

Abstract

This work aims to discuss the place of *tashbeeh* (simile) in bayaan science through its manifestation in classical writings. Bayaan science is one of the sub-branches of balagha science. In general, the science of bayaan deals with figurative speeches and how to deduce the secondary meanings of words. Tasbeeh is one of the expression types of bayaan science. However, there is uncertainty about its placement within bayaan, for tashbeeh is not a type of expression that has a secondary meaning. We will try to figure out the classical scholar's points of view on this issue by utilizing the classical descriptions of tasbeeh and majaaz (metaphor) terms. Information on the distinctive features of the science of bayaan will be our other source of data to be utilized. Our main hypothesis is this: the science of bayaan is based on the distinction between metaphor and the literal meaning, and its main subject is statements based on inference.

In the tashbeeh section of classical works, there are two different discussions that shed light on the feature of tashbeeh. First, the distinction between tashbeeh and *tashaabuh* (likeness), which suggests that tashbeeh is not just a direct statement. The second discussion is on whether to consider the so-called *baleegh tashbeeh* (exaggerated simile) as a simile or a metaphor. Discussions about this genre, which is accepted as a simile by the dominant view, show that the simile is not a metaphor in general. Regardless of the outcome of the discussion, such a discussion's existence shows that simile is not a metaphor. Metaphor, on the other hand, is one of the well-defined terms in classical systematic balagha. It is using the words or the phrases in meanings other than their lexical meanings. The crucial term in the definition is *wadh'*, which means to set the words on specific meanings. Balagha scholars fixed the realm of *wadh'* on the realm of conversation and excluded the other realms. Taftâzânî (1390 AD) lists the expressions that are not used in their *wadh'* meaning as follows: metaphors, *kinaayas* (allusions), mistakes, make-ups, and transmissions. There is no mention of tashbeeh in this list, indicating that tashbeeh is a direct expression.

As to the distinctive features of bayaan, we cannot talk about clear words on the subject, but we can see attempts and hints embodied in the definition of bayaan. Sakkakî defines bayaan as a science that enables the learner to express what she or he means in various ways, which changes his/her ability to convey a particular meaning in terms of certainty and ambiguity. Later on, Kazvîni gives a special attention to the three types of connotations in language, which indicates the importance of connotation types in bayaan. Scholars make obvious statements about considering metaphor and allusion as a representative of relational connotations, but there are no clear statements that bayaan science is limited to these. Moreover, they have clear statements about the reason of tackling the simile subject before metaphor. The reason for tackling the subject of simile at first is that simile is the basis of some types of metaphor. In this respect, there are two statements that are worthy of mentioning here: The first states that bayaan focuses

on metaphor and allusion, and the other states that bayaan focuses on relational connotations. Both statements are discussed in the context of the definition of bayaan. The statement, which mentions metaphor and allusion explicitly, belongs to Sakkâkî, but this statement does not manifest in the design of his book. The other statement, which says that bayaan focuses on relational connotations, has been repeated by several scholars. None of the scholars reflected what this statement required in their book designs. On the contrary, they gave a special title to the subject of simile and took care to classify it. Moreover, there are discussions pointing out that simile is a special type of expression. In these discussions, it was emphasized that perceiving the similarity between two similar entities in similes requires a mental inference. Accordingly, although the expression of simile is a direct expression, the perception of the similarity aspect is a process that requires inference. The idea of accepting simile as a special type of expression suits the modern approach of bayaan science. The modern approach proposes to add the feature of being fictional to the distinctive features of bayaan; thus, the presence of simile subject in bayaan science becomes more understandable. For simile requires a fictional picture to establish a similarity between entities and then a mental inference to perceive the similarity. It seems that the intention of the scholars was to separate bayaan from other balagha sciences by taking into account its structural features. However, they did not want to exclude simile due to its partial inferential feature.

Keywords: Arabic language and rhetoric, The science of bayaan, Inference-based expression, Metaphor, Simile.

Giriş

Arap dilbilimi geleneğinde ifadelerin çözümlenmesi ve anlamlandırılması işlemi iki ana disiplin tarafından paylaşılmaktadır. Bunlar nahiv ve belagat ana disiplinleridir. Nahiv ana disiplini; sarf ve nahvi içine alan anlamıyla, ifadelerin birincil/hakiki anlamlarını çözümlenmekle meşgul olurken belagat ana disiplini, ifadelerin ikincil/mecazi anlamları ya da anlama güzellik ve ikna edicilik katan özellikleri bakımından çözümlenmekle meşgul olmaktadır. Geniş anlamlarıyla nahiv ile belagatin ifade çözümlenmesinde kademeli bir ilişkisi bulunmaktadır. Bir ifade önce birincil anlamına ulaşmak için, sonra ifadelerde bulunan karine ve delillere dayanılarak; ikna ediciliği, ikincil anlamı veya söze güzellik katan yönleri çözümlenir. Örneğin “العربية تراثي نفسها” (Arapça kendine ağıt yakıyor) sözü birinci kademe çözümlenmede mübteda-haber öğelerine ayrılır ve her bir ögenin i’râb alameti ve sebepleri açıklanır. İkinci kademe çözümlenmede ise haber ögesinin cümle oluşu ve muzârî sığada bir fiil kullanılmasının ne tür bir vurgu gerçekleştirdiği, yine ifadedeki gizli teşbihin anlamı gibi hususlar dikkate alınır.

İkincil anlamlara ulaşmak için yapılan çözümlenme, sözün yerindeliliği veya vurgusu boyutunda olduğunda meânî ilminin konusu, lafzî veya manevî güzelleştiricileri boyutunda olduğunda bed’î ilminin konusu, sözün veya sözde kullanılan kelimelerin hakiki anlamda olup olmaması boyutunda olduğunda ise beyân ilminin konusu olur. Klasik literatürde meânî, beyân ve bed’î ilimlerini birbirinden ayıran yönler, yukarıda kabaca tanıtıldığı gibi net olmamıştır esasında. Bu nedenle klasik ve çağdaş belagat incelemelerinde belagatin alt dallarını birbirinden ayıran özellikler üzerine birtakım eleştiriler getirilmiş ve öneriler sunulmuştur. Çağdaş incelemelerde belâgat alt dallarının kapsamını

belirlemeye yönelik ayırıcı özellik önerileri sunulmuştur. Beyân ilmi özelinde en sık karşılaşılan ayırıcı özellik önerisi, “ifadelerin hayal unsuru barındırması” şeklindedir.¹ Bu öneri, çalışmamız için ilham verici olmakla birlikte incelememizi beyân ilminin sınırlarını belirlemek üzere kurgulamayacağız. Çalışmamız daha çok geleneksel kabulde teşbihin beyân ilmi içerisinde işgal ettiği konumu ortaya çıkarma çabasıdır. Meseleye teşbih üzerinden yaklaşmamızın sebebi ise beyân ilmi içerisinde mütalaa edilen söz sanatlarının, teşbih hariç, anlamına çıkarım yoluyla ulaşılan ifade biçimleri olmasıdır.

Teşbihte bir şeyin başka bir şeye benzediği doğrudan anlatılır ve benzetme anlamına ulaşmak için çıkarıma gerek duyulmaz. Literatürde teşbihin türlerinden biri olan teşbih-i belîğın durumuyla ilgili farklı görüşlere rastlamak mümkünse de genel kabulün onun bir “doğrudan anlatım” olduğu yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Teşbih-i belîğde en fazla, “الأم مدرسة” (anne okuldur) cümlesinde olduğu gibi, benzetme edatı kullanılmadan bir şeyin başka bir şey olduğu iddia edilebilir. Bu tür ifadelerde yüklem konumundaki kelime, mantıken özneye yüklem olamayacak bir kelimedir.² Geçen örnekte hem özne olan kelime hem de yüklem olan kelime gerçek anlamında kullanılmıştır. Başka bir deyişle ne ‘anne’ kelimesi ne de ‘okul’ kelimesi başka bir manaya delalet etmektedir. Ayrıca cümlenin yapısı, iki kelimeyi birbirine bağlayan bir ‘gibi’ kelimesinin hafzedilmiş halini temsil etmeye müsaittir. Yani cümle “الأم كالمدسة” (anne okul gibidir) şeklinde kurulmaya müsaittir. Bu cümlede yüklem “طبيبة” veya “غائبة” gibi müştak bir isim olsaydı, onu özeneye bağlayan bir ‘gibi’ kelimesini takdir etmek de mümkün olmazdı. Dolayısıyla çıkarıma gerek kalmadan annenin okula benzetildiğini anlamak zor değildir. Buna mukabil, istiare, mecaz-ı mürsel ve kinaye gibi beyân ilmi içerisinde yer alan diğer söz sanatlarında, ifadelerin anlamlarına çıkarımla ulaşılmaktadır.

Çalışmamızın temel varsayımı hakikat-mecaz ayırımının beyân ilminin konularını belirleyen bir kıstas olduğu ve beyân ilminin hakiki anlamın murad edilmediği ifade türleriyle ilgilendiğidir. Başka bir deyişle beyân ilmi, bir sözün literal anlamının ötesine geçen başka bir anlamı olduğunda, söz konusu ikinci anlamın hangi ilişkilerle birinci anlama bağlandığıyla ilgilenir. Sözlerin veya sözcüklerin hakiki anlamları herhangi bir çıkarımı gerektirmezken mecâzî anlamları çıkarım sonucu elde edilir. Buna göre ifadelerin hakiki anlamları bir asıl olarak dilbilgisinin konusu olurken beyân ilminin konuları,

1 bk. Abdurrahman b. Hasan Habenneke, *el-Belâğatu'l-arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1996), 2/126; Fadl Hasan Abbas, *el-Belâğatu funûnuhâ ve efnûnuhâ: ilmu'l-beyân ve'l-bedî'* (Amman: Dâru'l-Furkân, 2007), 14; M. Ahmed Kasım - Muhyiddin Dîb, *Ulûmu'l-belâğa* (Trablus: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003), 138.

2 Ebû Ya'kûb Yusuf es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1435/2014), 463; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1434/2013), 565.

ekseriyetle, çıkarıma dayalı anlatımların türlerini belirleme ve tasnif etme üzerine kurulu olmalıdır. Şu hâlde teşbihin beyân ilminin ilk konusu olarak ele alınmasını izah etmek gerekir.

Teşbihin beyân ilmi içerisinde ele alınışına ilişkin iki tez öne sürülebilir: Birincisi teşbihin bir mecâzî yani çıkarıma dayalı anlatım olduğu, ikincisi ise teşbihin çıkarıma dayalı bazı anlatım türlerine altyapı oluşturduğudur. O halde teşbihin beyân ilmi içerisindeki vasfını anlamak için klasik çalışmaların belagati alt dallara ayırmada esas aldığı belirleyici özelliklerin neler olduğu, teşbihi tanımlamada ve hakikat ile mecazı ayırmada kullandığı parametreleri belirlemek gerekmektedir.

İncelememize geçmeden önce özelde teşbih, genelde beyân ilmine ilişkin akademik çalışmalara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Suad Kerim Haşif'in başlığını "Belagat İncelemelerinde Problemler" şeklinde çevirebileceğimiz makalesi konuya genel hatlarıyla değinen bir çalışmadır.³ Problemlere sadece işaret etmekle yetinen yazarın çalışması öz olmasına rağmen ufuk açıcı niteliktedir. Beyân ilmi ve teşbih özelinde yapılan çalışmaların başında Salih Zafer Kızıklı'nın *Arap Belagatinde Teşbih ve Mecaz*⁴ başlıklı tezi ile Sara Çınar'ın *Arap Dili ve Belâgatında Teşbih*⁵ başlıklı tezi gelmektedir. Anılan tezler, teşbihe ilişkin teknik ayrıntılara yoğunlaşan çalışmalar olup bu çalışmalarda teşbihin beyân ilmi içerisindeki konumu sorgulanmamıştır. *Arap Dili ve Belâgati Açısından Teşbih-i Temsil ile İstiare-i Temsiliyye Sarkacında Temsil*⁶ başlıklı makale ise bir karşılaştırma çalışması olarak önemlidir. Son olarak konumuza biraz uzak olsa da söz sanatlarına ilişkin Osmanlı döneminde yapılan tartışmaları yansıtmaya bakımından değerli bulduğumuz *Risâle fî taksîmi'l-mecâz*,⁷ *Mehmed Çorûmî'nin Mecâz ve Kinâye ile İlgili Risâlesi*⁸ ve *Mansûr et-Tabelâvî, Hayatı, Eserleri ve "Nazmü'l-İstiâre" Adlı Manzûmesi*⁹ başlıklı tahkik çalışmalarını anmaya değer buluyoruz.

-
- 3 Suad Kerim Haşif, "İşkâliyyât fî d-dersi'l-belâğî", *Mecelletu Ebhâsi'l-Basra* 36/3 (2011), 68-84.
- 4 Salih Zafer Kızıklı, *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997).
- 5 Sara Çınar, *Arap Dili ve Belâgatında Teşbih* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
- 6 Sedat Sağdıç, "Arap Dili ve Belâgati Açısından Teşbih-i Temsil ile İstiare-i Temsiliyye Sarkacında Temsil", *Dergiabant* 6/ 11 (2018), 139-153.
- 7 İbn Kemal Paşa, *Risâle fî taksîmi'l-mecâz*, "Risâle fî taksîmi'l-mecâz li' İbn Kemal Paşa: dirâse ve tahkîk", nşr. Cebir İbrahim Berrî, *Dirâsât* 38/2 (2011), 491-505.
- 8 Mehmed Çorûmî, *Mecâz ve Kinâye*, "Mehmed Çorûmî'nin Mecâz ve Kinâye ile İlgili Risâlesi", nşr. Şükran Fazlıoğlu, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10, 1 (2020), 125-145.
- 9 Mansûr et-Tabelâvî, *Nazmü'l-İstiâre*, "Mansûr et-Tabelâvî, Hayatı, Eserleri ve "Nazmü'l-İstiâre" Adlı Manzûmesi", nşr. Ali Bulut, *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası* 23 (2013), 23-36.

Teşbih Bahsinde Yer Alan İki Kavram: Teşbih-i Belîğ ve Teşâbüh

Teşbih bir ifade türü olarak İslam kültürünün erken dönemlerinden itibaren edebi tenkit ve beyân uleması tarafından ele alınmıştır. Bugün mutlak olarak teşbih sanatından yahut teşbih konusundan bahsedildiğinde genelde sistematik belagatte ele alınan teşbihin kastedildiğini hatırlatmak isteriz. Çalışmamız teşbihi beyân ilmiyle ilişkilendirmekle doğal olarak sistematik belagat daire- siyle sınırlı olacaktır. Sistematik belagat literatüründe teşbih; rükünleri, bu rükünlerin ifadede zahir olup olmamasına göre türleri ve gayesi gibi başlıklarla ele alınır. Kazvî'nin (ö. 739/1338) yaptığı teşbih tanımı en yaygın tanımdır. Tanım mealen şöyledir: “iki şeyin bir manada ortak olduğuna delalet etmek- tir”.¹⁰ Buna göre iki şey arasındaki ortaklığı ifade eden anlatım formları teşbih formu kabul edilmektedir. Teftâzânî (ö. 792/1390) yukarıdaki tanıma “kaf ve benzeri edatlarla” (وبينغي أن يزداد فيه قولنا: بالكاف ونحوه) ibaresinin eklenmesini önerir.¹¹ Esasında bu öneri müşareket ifade eden fiil formlarını teşbih çerçevesinden çıkarmak için teklif edilmiş olsa da teşbihin rükünlerinden birisini tanıma ek- lemesi bakımından yerinde bir öneridir. Teşbihte ortaklığı ifade eden sözcük- lerden yani teşbih fiillerinden ve edatlarından bahsedilmesi de teşbih ifadele- rinde herhangi bir çıkarıma gerek olmadığını göstermektedir. Yani iki şey ara- sındaki ortaklığın varlığı, doğrudan kelimelerin anlamından çıkarılabilmek- tedir. Çalışmamız, anlamına çıkarım yoluyla ulaşılan ifade türleri ile teşbihin bu ifadeler karşısındaki durumunu inceleyen bir çalışma olması nedeniyle burada iki husus üzerinde durulacaktır. Birincisi teşbihin en mübalağalı türü olan teşbih-i belîğ üzerine yapılan değerlendirmeler. Diğeri ise teşbih ile teşâbüh ayrımı üzerine yapılan tartışmalardır. Bahsi geçen iki husus üzerine yapılan değerlendirmelerde, teşbihin mecaz-hakikat eksenindeki konumuna ilişkin bazı ipuçları bulunmaktadır.

Teşbih-i belîğ'de teşbih edatı bulunmaması, onun istiarenden farkını tertiş- mayı gerektirmiştir. Muteber görüşe göre teşbih-i belîğ, istiare yani mecaz de- ğildir. Bu tartışma belagat tarihinin erken dönemlerinde de gündeme gelmiş ve bazı şartlarla istiare denilebileceği dile getirilmiştir.¹² Geline son noktada istiare ile teşbih-i belîğ'i birbirinden ayıran özellik, ifadenin yapısından zi- yade meramında aranmıştır. Buna göre teşbih ifadelerinde benzetmenin is- patı (varlığını olumlama) söz konusudur. İspattan kasıt ise iki şey arasında benzeyen bir yönün varlığını ifade etmektir. Örneğin bir teşbih-i belîğ formu olan “Zeyd aslandır” ifadesi, “Zeyd'in aslana benzediğini ifade/tespit ediyorum” anlamına gelmektedir.¹³ Buna mukabil istiaredeki anlatımda “benzedi-

10 Celâlüddîn el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh* (Beyrut: Dâru İhyâ'î'l-Ulûm, 1998), 203.

11 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 517.

12 Abdulkahir el-Cürçânî'nin tartışmasına Kazvîni'nin yaptığı atıf için bk. Kazvîni, *el-İzâh*, 264.

13 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 564.

ğini ifade ediyorum” şeklinde sarahaten bir benzetme bulunmaz, aksine, istiarede içkin olan benzetme görmezden gelinir ve yokmuş gibi davranılır.¹⁴ İstiareli ifadenin sahibi, esasında, benzettiği şeylerin arasında benzerlik değil adeta ayniyet olduğunu iddia etmektedir. Belagat uzmanları, teşbih ifadelerindeki bu manaya isbâtü’t-teşbih tabirini kullanmıştır. Bu açıklamayla sadece teşbih edatı bulunan ifadeler değil, edatın bulunmadığı ifadeler de çıkarım gerektirmeyen ifadelerden addedilmiştir.

Teşbih ile teşabüh ayrımı üzerine yapılan tartışmalar ise teşbihin gayeleri bahsinde karşımıza çıkmaktadır. Teşbihin gayelerinden birinin tartışıldığı bir bahiste benzemenin keyfiyetine ilişkin bir şart getirilir. Buna göre ortak bir özellikte birleşen iki şeyin söz konusu özelliğe eşit derecede sahip oldukları anlatılıyorsa teşbih yapılmış sayılmamaktadır. Teşbih olması için ortak özelliğin, birinde diğerinden daha fazla olması veya olduğu kabul edilmesi gerekmektedir. İki şeyin ortak bir özelliğe eşit derecede sahip olması durumuna teşâbüh tabiri kullanılmıştır.¹⁵ Teşbihin gayelerinden yola çıkarak tartışılan teşâbüh ve teşbih ayrımı, teşbih ifadelerinin muhatapta bir şey uyandırması amaçlanan ifadeler olduğu neticesine ulaştırmıştır. Muhatapta uyandırılması beklenen şey, benzeyen ve benzetilenin ifade içerisindeki kullanımına göre değişmektedir. Teşbih ifadelerindeki mübalağanın teşbih rükünlerinin zahir olup olmamasına bağlı olarak mertebelere ayrılması¹⁶ da benzetmenin gayesiz olamayacağına işaret etmektedir. Sekkâkî (ö. 626/1229), “ancak bir gaye olduğunda teşbihe başvurulur” (إِنَّ التَّشْبِيهَ لَا يَصَارُ إِلَيْهِ إِلَّا لَغَرَضٍ) sözüyle bu hususu çok açık bir biçimde ifade etmektedir.¹⁷ Teşbih ifadelerinin bir gayeye matuf olması onları çıkarıma dayalı bir ifade yapmaz fakat özel bir anlatım türü olduğunu göstermesi bakımından önemli bir tespittir.

Hakikat ve Mecaz Ekseninde Teşbih

Belagat eserlerinde hakikat-mecaz bahsi beyân ilminin girişinde ele alınır. Burada hakikat ve mecazın tanımı yapılır ve ardından beyân ilminin konusu olan söz sanatlarına geçilir. Sekkâkî'nin önerdiği hakikat tanımlarından ilki “kelimenin vaz’ edildiği anlamda kullanılması”, ikincisi ise “kelimenin kendisinin delalet ettiği anlamda kullanılması” şeklindedir. Üçüncü tanım önerisinden sonra ulemanın kabul ettiği üç hakikat alanından bahseder. Bunlar:

14 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 463; Abdulmüteâl es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-idâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh* (Mektebetü'l-Âdâb, 2005), 3/484; Habenneke, *el-Belâğatu'l-arabiyye*, 2/231.

15 Kazvîni, *el-İzâh*, 228; Ebû Hâmid Bahâüddîn es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003), 2/22; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 547-48.

16 Teşbih türlerinin ifade ettikleri mübalağa derecesine göre sıralanışı hakkında bilgi için bk. Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 563.

17 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 439.

luğavî, şer'î ve örfî hakikatlerdir. Fıkıh usulünün hakikat ayırımından yararlanan Sekkâkî'nin vaz' kavramını belagat ilmine ithal ederek sonraki belagat ulemasını etkilediğini söyleyebiliriz. Zira Kazvî'nî'den itibaren hakikatin tanımını vaz' kavramının yardımıyla yapılmıştır.¹⁸ Dahası yine Kazvî'nî'den itibaren söz sanatlarının tanımı, bahsi geçen üç delalet alanı dikkate alınarak yapılır olmuştur.

Sekkâkî, benzer önerileri mecazın tanımında da yapmıştır fakat ardından mecaz ve hakikati sınırlamaya yönelik bir bahis açarak adeta vaz' kavramının altını çizmiştir.¹⁹ Belagat literatüründe yaygın olan tanım Kazvî'nî'nin tanımı olmuştur. Kazvî'nî, mecazın tanımında da yine vaz' kavramını kullanır ancak Sekkâkî'nin tanımına bazı sınırlamalar getirir. Kazvî'nî'nin tanımına geçmeden önce bir hususu hatırlatmak yerinde olacaktır. O da mecazın müfret kelimelerde olduğu gibi isnatlarda da olabildiği konusunda belagat uleması arasında bir uzlaşma bulunmasına rağmen bunlardan ikincisinin hangi belagat alt dalında yer alması gerektiği hususunda ihtilaf bulunduğuudur. Söz konusu ihtilafın neticesi olarak Kazvî'nî, beyân ilmi içerisinde sadece müfret mecazı tanımlar. Müfret mecazın tanımı mealen şöyledir: “kelimelerin, bir konuşma topluluğunun uzlaştığı vaz'ın dışında ve doğru (yani yalan veya uydurma olmayacak) bir şekilde kullanılması ve o kelimenin vaz'ın dışında bir anlamda kullanıldığına ilişkin bir karinenin bulunmasıdır”.²⁰

Alan uzmanlarının genel kabulü, mecazî anlatımlarda başlıca ayırt edici özelliğin “kelime veya kelime öbeklerinin vaz'î anlamının dışına çıkması” olduğu yönündedir. Mecazın kelimelerde ve isnatta gerçekleşmesine ilişkin bir bahiste Teftâzânî, şöyle bir ifade kullanır: “mecaz bir kelimeyi asıl anlamından başka anlama taşıdığı için mecazdır”.²¹ Bu söz her ne kadar isnatta gerçekleşen mecazlar bağlamında sarf edilmiş olsa da mecazı özetleyen bir sözdür. İbn Kemal Paşa'nın müşakele'yi mecaz ifadelerine dahil etmesi de bu kabul neticesinde ortaya çıkmış olmalıdır.²²

Teftâzânî bir adım daha öteye giderek bir kelimenin vaz' edildiği anlamının dışında kullanıldığı halleri listeler. Ona göre bir kelime veya kelime öbeğinin vaz'î anlamının dışında kullanıldığı beş hal bulunmaktadır, bunlar: mecaz, kinaye, galat, irtical ve nakildir.²³ Teftâzânî'nin bu listesinde teşbihe yer verilmemiştir. Buna göre teşbihin hakiki anlama delalet eden bir ifade türü olduğunu söyleyebiliriz. Şu var ki belagat uleması hakikat-mecaz dikotomisine üçüncü bir durum daha eklemiştir. O da kelimelerin veya kelime öbeklerinin aynı anda hem vaz' edildikleri anlama hem de bu anlamın dışında bir

18 Bk. Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 568.

19 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 470.

20 Kazvî'nî, *el-İzâh*, 250.

21 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 628.

22 İbn Kemal Paşa, *Risâle fi taksîmi'l-mecâz*, 491-505.

23 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 573.

anlama delalet etmesidir ki bu da kinayede görülür. Kinayeyle amaçlanan ikincil anlam olsa da hakiki anlam da muradın dışında kalmaz.²⁴ Teşbihe dö-necek olursak, onun aynı anda iki anlama delalet ettiğine ilişkin ifadeler bu-lunmamakta ancak teşbihin istiareyle karşılaştırıldığı bazı tartışmalarda teş-bihin tek bir delaletinin olduğuna işaret eden sözler bulunmaktadır. Teşbihin beyân ilmi içerisinde nasıl bir yere oturtulduğunu incelediğimiz bir sonraki başlıkta klasik kabulde teşbihin ne tür bir delaletinin olduğu ve beyân ilmine hangi vasıfla dahil olduğu tartışılmaya devam edecektir.

Belagatin Alt Dallara Ayrılmasında Esas Alınan Belirleyici Özellikler

Burada beyân ilminin çerçevesini çizen ve muhtevasını belirleyen özellikler üzerinden teşbihin bu ilim içerisinde yer alışı incelemeye alınacaktır. Klasik literatürde meânî, beyân ve bedî' ilimlerini birbirinden ayıran yönlerin açıkça ifade edilmediğini daha önce belirtmiştik. Beyân ilminin çerçevesini çizen ve muhtevasını belirleyen özellikleri araştırmaya geçmeden önce meânî ve beyân ilimlerinin amacına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Meânî ve beyân ilimlerinin amacı genelde fesahat ve belagat kavramlarının incelendiği giriş bölümünde ele alınır ve sonraki başlıklarda amaca dair tekrar bir bahis açıl-maz. Diğer dil ilimlerinde olduğu gibi meânî ve beyânın temel amacı dilin doğru, yerinde ve etkili kullanılmasıdır. Sonra bu genel amaç alt dallar ara-sında paylaşılır ve meânî ilminin amacı “konuşanın meramını doğru (hata-sız) iletmeyi bilmesi” olarak, beyânın amacı ise “konuşanın manayı herhangi bir karmaşıklığa mahal bırakmadan iletmeyi bilmesi” olarak belirlenir.²⁵ Buna göre beyân ilminde ifadelerin gramatik doğruluğu yahut mukteza-i hale uy-gunluğu mevzu bahis edilmez çünkü beyânî ifadeler bu iki şartın yerine geti-rildiği hallerde var olabilir. Başka bir deyişle beyân ilminde ele alınan ifade-lerin gramer açısından doğru olduğu varsayılır.

Belagat literatüründe meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin önce tanımlanıp sonra tanım ile ilim dalının kapsamındaki konular arasında ilgi kurulması bir gelenek olmuştur. Başka bir deyişle tanım ile ilim dalının içeriği uzlaştırıl-maya çalışılmıştır. Bu tür uzlaştırma tartışmaları Sekkâkî ile başlamış ve bil-hassa hacimli eserlerle gelenek sürdürülmüştür. Beyân ilmini diğerlerinden ayıran belirleyici özelliklerin izini sürmede bu tartışmalar başlıca verilerimiz olacaktır. Beyân ilminin tanımı ve tanım ile konuları uzlaştırma tartışmalarına geçmeden önce konuya beyân ilminin çerçevesini belirleyen sarih ifadelerden başlamak istiyoruz. Söz konusu sarih ifadeler beyân ilminin hakikat-mecaz

24 Kazvîni, *el-İzâh*, 301; Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/14; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 514, 630.

25 Celâlüddîn el-Hatîb el-Kazvîni, *et-Telhîs fi ulûmi'l-belâğa*, thk. Abdülhamid Hindavi (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009), 9; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 164.

ayrımına dayandığına işaret etmektedir.²⁶ Sekkâkî önce beyân ilminin, manalar arasındaki mülâzemeteye yani ilgiye dayandığını söyler: “görürsün ki beyân ilminin dayanağı, manalar arasındaki ilgiyi dikkate almaktır” (ظهر لك أن علم البيان (مرجع اعتبار الملازمات بين المعاني)، ardından manalar arasındaki geçişin/intikalin yönünü belirler: “...görürsün ki beyân ilminin dayanağı, şu iki yönü dikkate almaktır: melzumdan lazıma intikal yönü ve lazımdan melzuma intikal yönü” (ظهر لك (أن مرجع علم البيان اعتبار هاتين الجهتين، جهة الانتقال من ملزوم إلى لازم، وجهة الانتقال من لازم إلى ملزوم) ve son olarak beyân ilminin konularını mecaz ve kinayeye sınırlar: “beyân ilminin bu iki hususa dayandığı açıklığa kavuşunca beyân ilminin mecaz ve kinayeye munhasır olduğunu anlarsın” (وإذا ظهر لك أن مرجع علم البيان هاتان الجهتان، علمت انصباب علم (البيان على التعرض للمجاز والكناية).²⁷

Yukarıdaki alıntılar oldukça sarih ifadelerdir. Örnek verilen bu alıntılarla ilgili bir hususu belirtmekte fayda var. O da beyân ilminin konusunu, mecaz ve kinayeye yahut lazımına delalet eden ifadelerle sınırlayan bu alıntıların beyân ilminin tanımında zikredilmediğidir. Söz konusu alıntılar beyân ilminin tanımında kullanılan bazı kelime ve tabirlerin şerhinden ibarettir. Beyân ilminin tanımında kullanılan tabirler, ilim dalının çerçevesini belirleme konusunda yetersiz²⁸ yahut kapalı görülmüş olmalı ki şerhlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte şârihlerin çıkarımları ve görüşleri klasik kabulü yansıtırıyor olması bakımından önemlidir. Bu nedenle beyân ilminin tanımında kullanılan ve beyân ilminin çerçevesini çizmeye yarayan tabirleri gözden geçirmek ve şerhlerdeki yorumları incelemek yerinde olacaktır.

Belagat literatüründe dolaşımda olan belagat alt dallarının tanımları, Ebu Yakub es-Sekkâkî'nin tanımı etrafında gelişmiştir. Sekkâkî beyân ilmini “bir anlamı, delaletinin açıklığı bakımından artacak veya eksilecek şekilde çeşitli yollarla ifade etmeyi bilmektir” şeklinde tanımlar. Bu tanım, özetle, bir anlamı ifade etmenin birden fazla yolu olabildiğine ve ifade yollarının anlama delaletinin artan ve eksilen açıklıkta olabildiğine işaret etmektedir. Burada manaya delletin açıklık derecesi kelimededen manaya intikal sürecinin uzunluğuyla ölçülmektedir. Şöyle ki, kelimededen manaya geçişte araçlar yoksa delalet açık, fakat kelimededen manaya giden yol uzadıkça ve araya ilgi kurulan manalar girdikçe delaletinin açıklığı azalmaktadır. Şu var ki delaletinin açıklığı azaldıkça da anlatımın manaya delaleti konusunda delil sayısı artmakta ve

26 Bu ifadelerden biri için bk. Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 567.

27 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 438.

28 Beyân ilminin tanımına ilişkin İbn Arabşâh el-İsferâyînî'nin ayrıntılı eleştirileri için bk. İsamuddîn İbrahim b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî, *el-Atvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-ulûm*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/105 vd.

anlam kuvvetlenmektedir.²⁹ Sekkâkî'nin bu tanımı, beyân ilmini meânî ilminden ayırmaya matuf yaptığını söyleyebiliriz. Zira beyân ilminin tanımını meânî ilminin hemen ardına koyarak aralarında müfret-terkip ilişkisine benzer bir ilişkinin bulunduğunu ifade eder.³⁰ Beyân ilminin tanımında kullandığı “tek bir anlam” (المعنى الواحد) ibaresi ile “delaletinin açıklığı bakımından çeşitli yollarla” (ب طرق مختلفة في وضوح الدلالة) ibaresi, beyân ilmini meânî ilminden ayıran kayıtlardır. Mezkûr kayıtlar kapalı, imalı veya göndermeli ifadeleri doğrudan ifadelerden ayıran özelliklerdir. Zira meânî ilminde konu olan delalet farklılığı, kapalılık veya gönderme gibi sebeplerden değil dizim farklılığından kaynaklanır. Örneğin Zeyd'in gittiğini, kuşku duyan muhataba tekit edatlarıyla anlatırken konudan habersiz muhataba onu bilgilendirmeye yetecek şekilde yalın olarak ifade etmek, meânî ilminin ilgilendiği delalet biçimleridir.³¹ Çoğu zaman aynı kelimelerle fakat farklı dizimlerle ifade edilen cümleler için, vurgularındaki farklılıklar sebebiyle, tek bir manaya delalet ettikleri söylenemez. Öte yandan Zeyd'in cesaretli oluşu, doğrudan cesaret kelimesi kullanılarak ya da aslan kelimesi kullanılarak ifade edildiğinde tek bir mananın farklı derecelerde açıklıkla anlatıldığı söylenebilir. Örneğin Zeyd'in cesur oluşunu aslan veya kükreme kelimesini kullanarak anlatmak ile cesur kelimesini kullanarak anlatmak arasında, manaya delaletinin açıklığı bakımından fark olacaktır. Aynı derecede olmasa da aslan kelimesinin kullanılmasıyla kükreme kelimesinin kullanılması arasında da fark olacaktır. Kükreme kelimesi kullanıldığında zihin önce kükreme fiilini işleyen aslana oradan da cesarete intikal edecektir.

Kazvîni, Sekkâkî'nin tanımında yer alan artma ve eksilme kayıtlarını tanımdan çıkarırken³² lafzın delalet şekillerini tanımın devamına eklemiştir. Söz konusu ilaveyle birlikte Kazvîni'nin tanımı şöyledir: “Bir anlamı, delaletinin açıklığı bakımından çeşitli yollarla ifade etmeyi bilmektir ki bir lafzın delaleti ya vaz' edildiği şeyedir ya da başkasıdır”.³³ Kazvîni'nin ilave ettiği kısım tanım haricinde bir açıklama olarak da kabul edilebilir çünkü *Telhîs*'te ibare biraz farklıdır. *Telhîs*'deki ibare şöyledir: “...ki bir lafzın delaleti ya vaz' edildiği şeyedir ya onun bir parçasıdır ya da o şeyin dışında bir şeyedir”. Bununla birlikte tanımın devamında delalet türleri ve bunlardan aklî delalet

29 Manaya giden yolun uzadığı çıkarıma dayalı anlatımlarda delaletinin kapalı olduğu ve düz anlatımlarda delaletinin açık olduğu şahsımıza ait bir yorumdur. Teftâzânî'nin açıklamalarından çıkardığımız bu anlamın aksini de söylemek mümkündür. Şöyle ki Teftâzânî, çıkarıma dayalı anlatımlarda delil sayısının da arttığını ve buna dayalı olarak anlamın güçlendiğini ifade eder. burada anlamın güçlenmesini açıklık derecesinin artması olarak da yorumlanabilir. bk. Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 638.

30 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 249.

31 bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 247; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 166.

32 Kazvîni, *et-Telhîs fi ulûmi'l-belâğa*, 61.

33 Kazvîni, *el-İzâh*, 201.

üzerinde durulması, beyân ilminde doğrudan anlatımdan ziyade çıkarımla elde edilen anlamların merkezde olduğuna işaret etmektedir.

Sekkâkî'ye göre delaletin açıklık derecesinden bahsedebilmek için bu delaletin aklî olması gerekir. Belirli bir anlamı ifade etmek üzere vaz' edilen kelimeler ya da tabirler hakkında "biri diğerinden daha açıktır" denilemez. Buna mukabil aklî delaletlerde, kurulan ilişkinin kuvveti nispetinde delaletin daha açık ya da daha kapalı olduğundan bahsedilebilir.³⁴ Sekkâkî, özetlediğimiz bu açıklamayı beyân ilminin giriş kaidesi olarak takdim eder ve beyânla uğraşacak kişilerin delalet türleri hakkında bilgili olmaları gerektiğini söyleyerek delalet taksimine geçer. Takdim ettiği delalet türleri fıkıh usulünün kullandığı delalet taksimidir.³⁵ Söz konusu delaletlerin üçüncüsü olan delâletü'l-iltizâm, bir sözün anlamının, sözün kendisinden lazımlına yahut lazımdan kendisine doğru geçişle elde edildiği delalettir. Sekkâkî'ye göre beyân ilminin çerçevesini oluşturan da anlamlarına delâletü'l-iltizâm yoluyla ulaşılan anlam şekilleridir ki bunlar iki başlıkta toplanır: mecaz ve kinaye.³⁶ Yukarıda da belirtildiği üzere Sekkâkî bu sözleriyle beyân ilminin çerçevesine ilişkin kanaatini açıkça ifade etmiştir. Sekkâkî'den sonraki ulema da beyân ilminin çerçevesi meselesini beyân ilminin tanımına dahil etmedikleri için aynı tartışmalar sonraki ulema tarafından da tanımdan ayrı olarak ele alınmaya devam etmiştir.

Beyân ilminin çerçevesine ilişkin yorumlara kaynaklık eden başlıca Sekkâkî ibaresi "tek bir anlamı... ifade etmek" (إيراد المعنى الواحد) mealindeki ibaredir. Bu ibare *Miftâhu'l-ulûm*'un üçüncü bölümünün özeti olan *Telhîsu'l-Miftâh*'ta da kullanılmıştır. *Telhîsu'l-Miftâh* şerhlerinde bu ibareye şöyle bir açıklama getirilir: Bir mananın çeşitli yollarla ifade edilmesi ancak aklî delaletlerle (vaz'î olmayan delaletlerle) mümkündür.³⁷ Başka bir deyişle, ifade edilmek istenen mananın değişik yollarla ifade edilmesinden söz edebilmek için bu yolların manaya çıkarımla ulaşılan yollar olması gerekmektedir. Zira bir manaya başka bir vaz'î delaletle ulaşmak için en fazla kelimelerin müradifleri kullanılabilir ki burada da yeni vaz'î delaletin diğerinden daha açık olduğundan bahsedilemez. Esasında manaya delaletin açıklık derecesini değiştirmenin vaz'î delaletle mümkün olmayacağı, Sekkâkî'nin argümanıdır.³⁸

34 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 437.

35 Delalet türlerine ilişkin bilgi için bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2011), 1/88; Ali Kaya, "Lafızlarla İlgili Hüküm Çıkarma Yöntemleri", *Fıkıh Usulü El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 414-441.

36 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 438.

37 Kazvîni, *el-İzâh*, 201; Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/8; Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Mağribî, *Mevâhibü'l-Fettâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Halil İbrahim Halil (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 2/69; Sa'îdî, *Buğyetü'l-idâh*, 3/482.

38 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 437.

Kendisinden sonraki ulema bu argümana farklı açılımlar getirerek katkıda bulunmuşlardır.

Beyân ilmi içerisinde mütalaa edilen ifade biçimlerinin (teşbih, istiare, mecaz ve kinaye) delaleti hakkında bilgi veren bahislerden biri de söz konusu ifade biçimlerinin karşılaştırılmasıdır. Kazvîni, beyân ilmi bölümünün sonunda ifade biçimlerini karşılaştırır ve şöyle der: “Belagat alimleri mecaz ve kinayenin hakikatten ve tasrihten daha belîğ olduğu konusunda mutabakata ulaşmışlardır”.³⁹ Kazvîni’nin bu cümlesinde kullanılan “belîğ olma” özelliği, mukteza-i hal faktöründen bağımsız mutlak bir belagat değerlendirmesini ifade eder. Zira bir sözün belagatini değerlendirmede başlıca ölçüt mukteza-i haldir.⁴⁰ Mukteza-i hal faktörünün nötr kabul edildiği bir değerlendirmede “belîğ olma” ile “mübalağalı” olma neredeyse eş anlamlıdır. Çünkü, Teftâzânî’nin de ifade ettiği gibi, manasına çıkarım yoluyla ulaşılan ifadelerde manalar delille güçlendirilmiş gibidir.⁴¹ Başka bir deyişle, manaya çıkarım yoluyla ulaşmak ifadenin açıklık derecesini azaltıyor olsa da ifadeye güç kazandırmaktadır. Buna göre açıklık derecelendirmesinde en açık delalet düz anlatımdan başlar ve en mübalağasız anlatım düz anlatımdır. En mübalağalı anlatım ise anlamlar arası ilginin en uzun veya dolaylı olduğu anlatımlardır çünkü bu tür anlatımlarda manaya giden yol uzamakta ve tabiri caizse delil sayısı artmaktadır.

Kazvîni’nin cümlesinden çıkarılan bir başka sonuç ise hakiki anlama delalet eden ifadelerin karşısında duran ifadelerin mecaz ve kinaye olduğudur. Başka bir deyişle hakiki anlama delalet eden ifade türlerinin karşısında sadece mecaz ve kinaye vardır, bunların arasında teşbih yoktur. Kazvîni’nin burada kullandığı ve “açık anlatım” diyebileceğimiz “tasrih” kelimesi de kilit bir kelimedir. Mecaz ve kinayenin karşısında hakikat ve tasrih durmaktadır. Tabi ki tasrih kelimesi, hakikat kelimesini daha iyi anlatmaya yardımcı olmak maksadıyla kullanılmış da olabilir fakat kanaatimiz başkadır. Kanaatimizce hakikat kelimesi müfret kelimeleri çağrıştırdığı için “terkiplerin anlamları”nu ifade etmek üzere tasrih kelimesi kullanılmıştır. Kazvîni sözlerini şöyle sürdürür “istiarenin de bir mecaz türü olması nedeniyle teşbihten daha belîğ olduğu (konusunda mutabıktırlar)”. Teftâzânî bu söze şöyle bir açıklık getirir “zira mecazın hakikatten daha belîğ olduğu kabul edilmiştir”.⁴² Kazvîni’nin sözlerinin yeterince açık olmadığını düşünecek olsak dahi Teftâzânî’nin sözleri oldukça açıktır. Dahası Teftâzânî bu ifadeyi Kazvîni’nin sözünü açıklamak üzere kullanmıştır. Her ikisinin sözünden çıkan sonuç: Mecaz hakikatten daha belîğdir (yani mübalağalıdır) ve istiare mecaz iken teşbih hakikattir.

39 Kazvîni, *et-Telhîs fi ulûmi’l-belâğa*, 61.

40 Mukteza-i halin beyân ilmi içerisinde ele alınan ifade biçimleri için de geçerli olduğuna ilişkin Teftâzânî’nin görüşü için bk. Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 513.

41 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 638.

42 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 638.

Benzer bir durum Sekkâkî'nin vaz'î delaletlerde açıklık derecesinin değişmeyeceği savunmasında da görülmektedir. Bahsi geçen savunma beyân ilminin girişindedir. Sekkâkî "خَدَّ يَشْبِهَةُ الْوَرْدِ" (güle benzeyen yanak" ibaresini örnek vererek ibaredeki kelimelerin müradifleriyle değiştirilmesi halinde ibarenin delaletinin açıklık bakımından değişmeyeceğini anlatır. Ona göre delaletin açıklık derecesinin değişmesi için ibaredeki kelimelerin yerine getirilen kelimelerin istenilen manaya bir ilgi vasıtasıyla delalet ediyor olması gerekir.⁴³ Burada konumuzu ilgilendiren en önemli kısım, vaz'î delaleti örneklendirdiği cümledir. Anılan cümle teknik anlamıyla bir teşbih örneğidir.⁴⁴ Buna göre teşbih ifadesi hakiki anlama delalet eden bir ifadedir. Hal böyleyken Sekkâkî ve sonrasındaki âlimler beyân ilmine teşbih konusuyla başlamıştır. Bu noktada belagat literatüründe beyân ilminin konularının ne tür bir düzenle tasarlandığına kısaca bakmak yerinde olacaktır. Şunu hemen belirtmeliyiz ki sistematik belagat eserleri *Miftâhu'l-ulûm* ve *Telhîs* ekseninde telif edildiği için başlıklarda ciddi farklar bulunmamaktadır. Beyân ilmi içeriğindeki tasarım farkları için sadece konu başlıklarına değil müelliflerin kanaatlerine de başvurulmuştur.

Sistematik belagatin kurucuları her ne kadar beyân ilminin temel konularını üç ana başlığa ayırmış olsa da kinaye konusunu mecazın bir türü addeden ve beyân konularını iki kısma ayıran ikinci bir akım daha oluşmuştur.⁴⁵ Beyân ilminin temel konularını üç ana başlığa ayıran birinci akım Sekkâkî'nin gelenegidir. Ana akımı temsil eden bu gelenekte temel konular teşbih, mecaz ve kinayedir. Bu tasarımda kinaye ayrı bir temel konu olarak ele alınmıştır. Beyân konularını iki kısma ayıran ikinci akıma göre ise beyânın birinci kısmı teşbihe, ikincisi kısmı ise istiare, mecaz-ı mürsel, mecaz-ı akli ve kinaye gibi söz sanatlarının yer aldığı ve delâletü'l-iltizâm etrafında kümelenen konulara ayrılmaktadır. İbn Arabşâh el-İsferâyînî'nin (ö. 945/1538) savunduğu bu tasarımı biraz daha sadeleştirerek şöyle bir tablo çizebiliriz: birinci kısım hakikati ikinci kısım ise mecazı temsil etmektedir. Bu tasarıma göre birinci kısmın konuları yekûn olarak daha az görünebilir ancak teşbihin rükünleri, türleri ve gayeleri bahislerini de dikkate aldığımızda konu miktarı bakımından ikinci kısma yaklaşmaktadır. Beyânın konularını ikiye ayıran bu tasarımın hakikat ve mecaz ayırımına dayalı olduğunu düşündüğümüzde konu tasarımında delalet şeklinin esas alındığı çok açıktır. Benzer bir şekilde temel konuları üçe ayıran ana akım gelenegin konu tasarımında da esas alınanın delalet olduğu söylenebilir. Mecaz ve kinayeyi birbirinden ayıran ana akımın farkı ise delalet

43 Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 437.

44 Teşbih ifadelerinin formlarına ilişkin geniş bilgi için bk. Habenneke, *el-Belâğatu'l-arabiyye*, 2/162.

45 Konuya ilişkin İbn Arabşâh el-İsferâyînî'nin nakilleri ve görüşleri için bk. İbn Arabşâh el-İsferâyînî, *el-Atvel*, 2/340. Ayrıca Çorumî'nin ifadeleri için bk. Çorumî, *Mecâz ve Kinâye*, 133.

türlerini daha dakik bir ayrıma tabi tutmuş olmasıdır. Şöyle ki manaya delaletin salt iltizâmî delaletle ulaşıldığı mecaz ile manaya delalette vaz'î delaletin iltizâmî delaletle birleştiği tür (kinaye) birbirinden ayrılmıştır. Yine bir tablo çizecek olursak: birinci kısım hakikati, ikinci kısım salt mecazı ve üçüncü kısım hakikat ve macazın birlikte olduğu hali temsil etmektedir. Her iki tasarımda da hakikati yani vaz'î delaleti temsil ettiğini varsaydığımız teşbih bahsi, esasında hakikati kısmen temsil etmektedir çünkü doğrudan anlatımın tek şekli teşbih değildir. Bu durumda vaz'î delalete örnek olabilecek başka ifade türlerinin neden dışarıda kaldığını açıklamak gerekecektir.

Teşbihin beyân ilmi içerisindeki varlığına ilişkin açık ifadelere tekrar gelecek olursak, konuya ilişkin en açık ifade teşbih konusunun istiareyi anlamak için gerekli olduğunu bildiren ifadedir. Teşbihin istiarenin altyapı konusu olduğu ilk olarak Sekkâkî tarafından ifade edilmiştir. Sekkâkî istiare konusuna ilişkin: “melzumdan lazıma salt intikal ile gerçekleşmez, aksine, öncesinde melzuma benzetilen bir şeyin bulunması gerekir” (لا تتحقق بمجرد حصول الانتقال من الملزوم (على اللازم بل لا بد فيها من تقدمه تشبيه شيء بذلك الملزوم...teşbihe değinmeyi başa almamızı gerektirir” (تستدعي تقديم التعرض للتشبيه) diyerek teşbihle istiarenin arasındaki ilişkinin altını çizer.⁴⁶ Yukarıdaki ifadeler bir taraftan istiare için gerekli olan bir konunun beyân ilminin içerisine alındığına işaret ederken diğer taraftan teşbih konusunun istiarenin de içinde bulunduğu mecaz bahsi içerisine alınmayıp üçüncü bir temel konuya dönüştürüldüğüne işaret eder. Sekkâkî adeta karar verememektedir, teşbihi bir yandan istiareyle bağlantılı bir altyapı konusu kabul etmekte, diğer yandan müstakil bir konu olarak takdim etmektedir. Teftâzânî ise teşbih konusuna, Kazvî'nin “teşbih” başlığına atıf yaparak: “yani bu konu istiarenin istinat ettiği istilâhî teşbihin bahsidir” cümlesiyle başlar.⁴⁷ Teftâzânî'nin konu başlığını bu cümleyle açıklaması, teşbihi bir altyapı konusu olarak gördüğünü çok açık bir şekilde göstermektedir. Yukarıda anılan meşhur belagat kitaplarından farklı olarak İbnü'n-Nâzım'ın (ö. 686/1287) kitabında teşbihin bir altyapı konusu olduğu daha sarıh bir şekilde ifade edilmiştir. İbnü'n-Nâzım delalet türleriyle giriş yaptıktan sonra iltizâmî delalet örneği olarak mecazı verir, ardından mecazı türlerine ayırır ve ilk türü olarak istiareyi zikreder ancak istiareye başlamadan onun teşbihe dayandığını belirterek teşbih konusuna geçiş yapar.⁴⁸ Bu tasarımda teşbihe istiarenin içerisinde yer verilmiş gibidir. Şu var ki teşbih istiarenin içerisinde bir ön bilgi gibi yer alsada bütün detaylarına yer verilir. Çağdaş belagat uzmanlarından Fadl Hasan Abbas, teşbihi istiarenin altyapısı kabul etmeyi bilimsel açıdan doğru bulmakta ancak teşbihin başka bir konunun

46 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 439.

47 Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 516.

48 Bedrüddîn b. Muhammed b. Malik İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Hüsnî Abdülcelil Yusuf (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1989), 104.

altyapısı olmanın ötesinde belirli gayelerle başvuru edilen etkili bir ifade türü olduğunu düşünmektedir.⁴⁹

Klasik dönem eserlerinde teşbih yapısının delalet türü hakkında açık ifadeler kullanılmamıştır. Söz konusu eserlerdeki en açık ifade, teşbih bahsinin istiarenin altyapısı olduğunu bildiren ifadedir. Buna göre teşbihi bilmeden istiarenden bahsetmek mümkün değildir. Teşbih ile istiare arasındaki sıkı bağa işaret eden bu eserler, yine de teşbihi istiarenin de içinde bulunduğu mecaz başlığında değil müstakil bir başlıkta ele almıştır. Beyân ilmi içerisinde fakat başlık olarak mecazın dışında mütalaa edilen teşbihin, böylece, mecaz olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte klasik çalışmalar, teşbihe sadece istiarenin altyapısını oluşturan bir konu olarak bakmamıştır. Bu eserlerde teşbih, doğrudan (yani hakikate delalet eden) bir anlatım kabul edilmekle birlikte, diğer doğrudan anlatımlardan farklı görülmektedir. Teşbihli anlatım mecazi bir anlatım değildir ancak ifadelere güzellik ve ikna edicilik katması yönüyle doğrudan anlatımlardan da farklıdır. Dahası teşbih bahsinin belagat içerisinde meâninin bittiği ve beyânın başladığı bir noktaya bilinçli olarak yerleştirilmiş olması da muhtemeldir.

Çıkarıma dayalı anlatımlardan olmamakla birlikte teşbihin beyân konuları içerisinde başlıklar düzeyinde tafsilatlı olarak ele alınması onun özel bir anlam türü olarak kabul edildiğinin göstergelerinden biridir. Sekkâkî'nin başlıklandırmasında teşbih, beyânın birinci konusudur. Dahası Sekkâkî teşbih konusunu beyânın temel konularından olduğunu birkaç kez tekrar eder. Sekkâkî'nin meânî ve beyân ayrımı bazı çağdaş belagat uzmanları tarafından tutarlı olmamakla eleştirilmiştir. Örneğin meânî ilmini beyân ilminden ayıran temel özellik olarak takdim ettiği mukteza-i hal'in beyân ilmi için de geçerli olduğu tartışılmıştır.⁵⁰ Esasında mukteza-i hale uygunluğun bütün sözler için geçerli olduğu klasik eserlerde de dile getirilmiştir ancak bu durum meânî ve beyân tanımlarının aleyhinde kullanılmamıştır. Benzer bir şekilde bazı ifade türleri, aklî mecaz başta olmak üzere, Sekkâkî'den sonraki belagat uleması tarafından meânî, beyân ve bed'î arasında mekik dokutulmuş olmasına rağmen belagatin alt dallarına ilişkin bu üçlü tasnif sorgulanmamıştır. Netice olarak belagat alt dallarının tanımı ve ifade türlerinin alt dallara dağıtımında kısmi bir istikrarsızlık tarih boyunca yaşanmıştır. Belagat ilimlerinin tasnifi konusunda zihinlerin berrak olamadığı bir ortamda Sekkâkî'nin teşbihi istiareden önce fakat düz anlatımların birincil anlamlarına yoğunlaşan meânî ilminin hemen arkasına yerleştirilmesi bize göre oldukça isabetlidir.

49 Abbas, *el-Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ*, 17.

50 *Miftâhu'l-'ulûm*'un muhakkiki Abdulhamid Hindavi'nin görüşleri için bk. Abdulhamid Hindavi, "es-Sekkâkî ve taksîmuhu's-sülâs'i li ulûmi'l-belâğa", *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014), 21.

Türk dili edebiyatı alanında da benzer bir tablo görülmektedir. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nün belagat maddesinde, belagatin üç alt dalı Arap dili geleneğindeki sırasına göre listelenmiş ve beyân ilmi şöyle tanımlanmıştır: “meramı (duygu, düşünce vb.) değişik yollarla ifade etmenin yöntem ve kurallarından bahseder. Söyleyişle anlam arasındaki ilginin niteliklerini araştırır. Bu çerçevede mecaz, istiare, teşbih ve kinaye gibi anlam sanatlarını inceler”.⁵¹ Söz konusu tanımda beyân ilmi, söyleyişle anlam arasındaki ilginin niteliklerini araştırarak bir ilim olarak anlatılmasına rağmen, teşbih söz sanatlarına dahil edilir. Halbuki teşbih ifadelerinde söyleyişten anlamı çıkarmak için bir ilgiye ihtiyaç yoktur. Beyân ilmini “söyleyişle anlam arasındaki ilginin niteliklerini incelemek” şeklinde sınırladıktan sonra teşbihi beyân ilmine dahil etme, Osmanlı dönemindeki temayüllerin bir uzantısı olabilir. Zira Osmanlı dönemi süresince de beyân ilminin konusu ve kapsamına ilişkin farklı yaklaşımlar olduğunu anlıyoruz.⁵²

Yukarıda da ifade edildiği üzere Sekkâkî, teorik olarak mecaz-kinaye etrafında şekillendiğini söylediği ettiği beyân ilmini konu başlıkları düzeyinde teşbih, mecaz ve kinaye olarak tasarlamıştır. Sekkâkî yaptığı konu taksiminin arkasında durarak istidlal bölümünde şu ifadeleri kullanır: “beyânın asıllarından birini kavrayan bir kimse; teşbih aslı, istiare aslı veya kinaye aslı gibi...”. Bu alıntıda mecaz yerine istiareyi kullanmış olmasını müsamaha kabildinden addetmek gerekir. Sekkâkî'nin alıntılanan sözünde dikkati çeken ise teşbihin, kavranması gereken önemli bir konu olduğunu söylemesidir. Daha açık bir ifadeyle teşbih konusu, sadece bir altyapı bilgisi olarak görülmemekte, aksine özel bir anlatım türü kabul edilmektedir.

Çağdaş belagat uzmanlarının beyân ilmi içerisinde ele alınan söz sanatlarının ortak özelliğine ilişkin ileri sürdükleri “suret” veya “hayal” barındırma şartı⁵³ Teftâzânî'nin bahsettiği aklî istidlâl özelliğinin sınırını genişleten bir şarttır. Öte taraftan beyân ilminin ele aldığı ifade türlerinde hayal ve suret unsurunu belirleyici özellik olarak kabul etmek teşbihin beyân ilmi içerisindeki varlığını da anlamlı hale getirmektedir. Benzer bir durum çağdaş Türk dili uzmanlarından bir grubun hazırladığı *İslamî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş* adlı çalışmada da önerilmiştir. Söz konusu eserde edebi sanatlar: heyecana bağlı sanatlar ve fikre bağlı sanatlar üzere ikiye ayrılmış, heyecana bağlı sanatlar da kendi içinde doğrudan doğruya heyecan mahsulü olan sanatlar, heyecanın doğurduğu birinci derecede tedailere dayanan ve heyecan mahsulü ikinci derecede tedaiye dayanan sanatlar olacak şekilde üç

51 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık 2019), “Belagat”, 54.

52 Günay Çelikelden, ““Teşbih” ve “İstiare”nin Belagat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35 (2014), 61-83.

53 bk. Habenneke, *el-Belâğatu'l-arabiyye*, 2/126; Abbas, *el-Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ*, 14; Kasım - Dîb, *Ulûmu'l-belâğa*, 138.

kısmı ayrılmıştır. Kinaye ve mecaz-ı mürsel sanatları doğrudan doğruya heyecan mahsulü olan sanatlar kategorisine dahil edilirken teşbih ve istiare sanatları heyecan mahsulü olup birinci derecede tedailere dayanan sanatlara dahil edilmiştir.⁵⁴ Bu kategoriler sanatların uyandırdığı hissiyat veya düşünceler baz alınarak oluşturulmuştur. Öyle anlaşılıyor ki müellifler bu sanatların büyük çoğunluğunda hayal unsurunu merkeze koymuşlardır. Gerek çağdaş Arap belagati gerekse Türk edebiyatı beyân ilmi alanında yer alan söz sanatlarını, yapısal unsurlarının ötesinde zihin veya gönül dünyasında uyandırdıkları algı ve hissiyat ortak paydasında buluşturmaya çalışmaktadır ve söz konusu çaba, kanaatimizce, teşbihin beyân ilmi içerisindeki varlığını daha iyi açıklamaktadır.

Sonuç

Teşbihin hakikat-mecaz denklemindeki yerini ve buna bağlı olarak beyân ilmi içerisinde konumlandırılışını klasik dönem eserlerinden tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmada teşbih, mecaz-hakikat ikilisi ve beyân ilmini diğerlerinden ayıran özellikler hareket noktamız olmuştur. Çalışmamızın ilk başlığında klasik belagat literatüründe teşbihin manaya delaleti açısından ne tür bir ifade kabul edildiğini incelemiş ve manasına çıkarım yoluyla ulaşılan anlatımlardan olmadığı sonucuna ulaşmıştık. Mecaz ve hakikat terimlerini irdelediğimiz çalışmamızın ikinci başlığında ise mutlak olarak sözlerin manaya delaletinin hakikat ve mecaz ikilisinden birine irca edildiği görülmüştür. Söz konusu ikili taksim, ilk bakışta, ifadelerinin hakikat veya mecazın dışında üçüncü bir delaletinden bahsedilemeyeceği sonucunu doğurur. Belagat literatürü, kinayede olduğu üzere, bir ifadenin hakikat ve mecaza aynı anda delalet edebileceğini göstermiş ve kinaye konusunda mana konuşana bağlanmıştır. Teşbihe gelince, klasik eserlerde teşbihin hakiki anlama delalet ettiğine ilişkin açık bir ibare bulunmamakta fakat teşbihin doğrudan anlatım olduğuna işaret eden bazı ibareler bulunmaktadır. Teşbihin beyân ilmi içerisindeki konumunu netleştirecek veriler ise beyân ilminin tanımlanıp çerçevesinin çizildiği bahislerde yer almaktadır. Söz konusu verilerin bir kısmı beyân ilminin konusu ve muhtevasına ilişkin sarih ifadelerden oluşmaktadır. Beyân ilminin çıkarıma dayalı ifadeleri konu aldığını yahut asıl konusunun mecaz ve kinaye olduğunu bildiren sarih ifadelerin müsamaha kabilinden olduğu iddia edilebilir. Bu durumda beyân ilminin tanımında kullanılan bazı ibarelerin açıklamaları söz konusu iddiayı nakzetmektedir. Belagat uleması tanımında yer alan “manaya delaletin açıklık derecesinin değişmesi” kaydıyla akli delaletle ulaşılan anlamların kastedildiği konusunda ittifak halindedir. Vaz’î delalette manaya delaletin açıklık derecesinin değişmeyeceğini ifade

54 Necla Pekolcay vd., *İslamî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1994), 104-110.

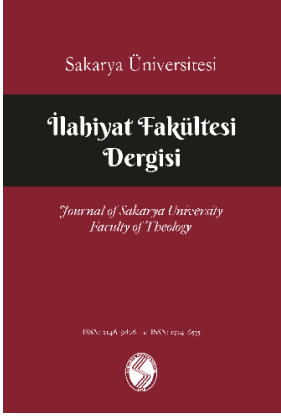
eden ulema, vaz'î delalet için fazla örnek vermemiş veya örnek verme gereği duymamıştır. Hal böyle olunca teşbihin bu tasnifteki yeri konusunda bir muğlaklık hasıl olmuştur. Bununla birlikte teşbihin doğrudan bir anlatım addedildiği satır aralarından çıkarılabilmektedir.

Klasik yaklaşım teşbihi doğrudan anlatım addetmeye meyilli olmasına rağmen bu konuda keskin olmamayı tercih etmiş görünmektedir. Bunun nedeni, teşbihte iltizâmî bir delalet olmamasına rağmen yine de zihinde belirli suretler canlandırmamızı gerektirmesidir. Kelimeler ve kelime öbekleri vaz' edildikleri manaların dışında kullanılmamakta fakat ifadenin bütünü zihinde bir şey canlandırmamızı ve benzeyen ile benzetilen arasında alaka kurmamızı gerektirmektedir. Bu husus klasik literatürde teşâbüh kavramıyla birlikte tartışılmıştır. Diğer taraftan teşbihin bir amaca matuf yapılması da sözlerin literal anlamının ötesinde başka maksatları olduğunu gösterir. Gerçi sözlerin maksatları meselesi beyân ilmine hasredilen bir konu değildir, meân ve bed'î ilimlerinde ele alınan ifade türlerinde de maksatlar önemli bir yer tutar. Öyle görünüyor ki Sekkâkî ve sonrası ulemanın gönlü yapısal bir taksimden yanadır. Bu nedenle delalet türleri ve buna bağlı olarak hakikat-mecaz ayrımını yapılandırmışlar, yeri geldikçe de bu taksimin altını çizmişlerdir. Teşbihin istiare için gerekli bir ön bilgi olduğunu tekrar etmelerini böyle yorumluyoruz. Şu var ki teşbihin sağladığı anlatım güzellikleri ve mübalağa mertebeleri onun özel bir anlatım türü kabul edilmesini gerekli kılmıştır. Kaldı ki erken dönem belagat uleması da teşbihe ayrı bir ilgi göstermiştir. Neticede teşbih, ister müstakil bir sanat isterse bir altyapı konusu olarak, belagatin içerisinde yer almalıdır ve onun için beyân ilminden daha uygun bir disiplin bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abbas, Fadl Hasan. *el-Belâğatu funûnuhâ ve efnûnuhâ: ilmu'l-beyân ve'l-bedî'*. Amman: Dâru'l-Furkân, 2007.
- Çelikelden, Günay. "“Teşbih” ve “İstiare”nin Belagat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 35 (2014), 61-83.
- Çınar, Sara. *Arap Dili ve Belağatında Teşbih*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Çorûmî, Mehmed. *Mecâz ve Kinâye*. nşr. Şükran Fazlıoğlu. "Mehmed Çorûmî'nin Mecâz ve Kinâye ile İlgili Risâlesi". *İslam Tetkikleri Dergisi* 10, 1 (2020), 125-145.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ*. thk. Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2011.
- Habenneke, Abdurrahman b. Hasan. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Haşîf, Suad Kerim. "İşkâliyyât fi'd-dersi'l-belâğî". *Mecelletu Ebhâsi'l-Basra* 36/3 (2011), 68-84.

- Hindavi, Abdulhamid. "es-Sekkâkî ve taksîmuhu's-sülâsî li 'ulûmi'l-belâğa". *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- İbn Kemal Paşa. *Risâle fî taksîmi'l-mecâz*. nşr. Cebr İbrahim Berrî. "Risâle fî taksîmi'l-mecâz li İbn Kemal Paşa: dirâse ve tahkîk". *Dirâsât* 38/2 (2011), 491-505.
- İbnü'n-Nâzım, Bedrüddîn b. Muhammed b. Malik. *el-Misbâh fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Hüsnî Abdülcelil Yusuf. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1989.
- İsferâyînî, İsamuddîn İbrahim b. Muhammed b. Arabşâh. *el-Atvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'ulûm*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2019.
- Kasım, M. Ahmed - Dîb, Muhyiddin. *Ulûmu'l-belâğa*. Trablus: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.
- Kaya, Ali. "Lafızlarla İlgili Hüküm Çıkarma Yöntemleri". *Fıkıh Usulü El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Kazvînî, Celâlüddîn el-Hatîb. *el-İzâh*. 4. Baskı Beyrut: Dâru İhyâ'î'l-Ulûm, 1998.
- Kazvînî, Celâlüddîn el-Hatîb. *et-Telhîs fî ulûmi'l-belâğa*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1430/2009.
- Kızıklı, Salih Zafer. *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Mağribî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-Fettâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Halil İbrahim Halil. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Pekolcay, Necla vd. *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1994.
- Sağdıç, Sedat. "Arap Dili ve Belâgati Açısından Teşbih-i Temsil ile İstiare-i Temsiliyye Sarkacında Temsîl". *Dergiabant* 6/11 (2018), 139-153.
- Sa'îdî, Abdülmüteâl. *Buğyetü'l-îdâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 17. Basım, 2005.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1435/2014.
- Sübkî, Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed. *Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003.
- Tabelavî, Mansûr. *Nazmü'l-İsti'âre*. nşr. Ali Bulut. "Mansûr et-Tabelâvî, Hayatı, Eserleri ve "Nazmü'l-İsti'âre" Adlı Manzûmesi". *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası* 23 (2013-2), 23-36.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1434/2013.

Teşbih Beyân İlminin Neresindedir: Klasik Yaklaşım Üzerine Bir İnceleme

Nazife Nihal İnce

Akdeniz Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı ABD

nihalince@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1766-5618>

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Teşbih Beyân İlminin Neresindedir: Klasik Yaklaşım Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan verilerin üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde “Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk yazara aittir.